

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III

БРОЈ 3

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR III
VOLUME 3

Accepted on December 9th 2014, at the 9th meeting of the SASA Department of Languages and Literature, following the reviews of academician *Nada Milošević Đorđević* and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief

Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2015

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III
БРОЈ 3

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
од 9. децембра 2014. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Предрага Пийера*

Уредник
дописни члан
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2015

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Службени сласник, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2015

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
28. I 2014 – 23. XII 2014.

Уредник
дописни члан Миро Вуксановић

Стручни сарадници
Биљана Јоцић и Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Планејџа Дунав / Љубомир Симовић</i>	9
„Тиианик“ у акваријуму : 6. мај 2007 – 6. мај 2013. / Љубомир Симовић	9
<i>Срби у Угарској 1790–1918. / Василије Ђ. Кресиић</i>	19
<i>Нормативна граматика српског језика / Предраг Пийер, Иван Клајн</i>	31
<i>Дарови наших рођака. Књ. 5 / Владејџа Јероиић</i>	49
<i>Српска енциклопедија. Том 2, В – Вишејечка</i>	57
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : vibrations and diffusion processes / Teodor M. Atanacković, Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : wave propagation, impact and variational principles / Teodor M. Atanacković, Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Перспективне развоја села : зборник радова са научног скуђа одржаног 17–18. априла 2013. године / уредник Драган Шкорић</i>	77
<i>Друшћивено-полићичка и научна мисао и делатносии Симе Марковића : зборник радова са научног скуђа одржаног 28. марта 2012. године / уредник Александар Косиић</i>	91

<i>Дан Библиотеке САНУ</i>	105
<i>Трибуна Библиотеке САНУ. Год. 1, бр. 1 / уредник Миро Вуксановић</i>	105
<i>Трибуна Библиотеке САНУ. Год. 2, бр. 2 / уредник Миро Вуксановић</i>	105
<i>Синџага / Маџија Власџар; са српскословенског језика превела Таџијана Субоџин-Голубовић ; уредник Косџа Чавошки</i>	119
<i>Огледи о џолиџичкој моћи у Визанџији : чиниоци и ослонци / Љубомир Максимовић</i>	133
<i>Сабрана дела. [Књ. 1–12] / Маџија Бећковић</i>	141
<i>Сусреџ и сукоб са науком / Зоран Л. Ковачевић</i>	143
<i>Исџоријска лингвистџика : когнитивно-џиџолошке стџудије / Јасмина Грковић-Мејџор</i>	155
<i>Косовско-меџохијски зборник. 5 / уредник Михаило Војводић</i>	167
<i>Иконописци српских сеоба = The icon painters of the Serbian migration / Динко Давидов</i>	185
<i>Просџаџа / Томислав П. Пејчић, Јован Б. Хаџи-Ђокић, Драгослав Т. Баџић</i>	193
<i>Aquatica : књижевност, кулџура / уредници Мирјана Деџелић, Лидија Делић</i>	207
<i>Српска демографска библиографија : 1945–2012. / уредник Часлав Оџић</i>	221
<i>Регистџар имена, уредника и говорника</i>	233

Нормативна граматика српског језика / Предраг Пипер, Иван Клајн. –
Нови Сад : Матица српска, 2013

Говорили: академик Милорад Радовановић
проф. др Срето Танасић
академик Предраг Пипер
академик Иван Клајн

У Београду, уторак 25. фебруар 2014. у 13 часова

ПИСМЕНИЦА

На почетку, пре уласка под насловницу књиге коју ћемо данас приказати, само два податка.

Први податак је из 1814. Те године, у Бечу, одакле су Вукове књиге најчешће стизале јер је тамо однео нашу реч, изреку и стих, тамо је, тада, пре две стотине година, штампана српска простонародна *Пјеснарица*, и тамо је, истодобно, штампана и *Писменица* српског језика. Обе књиге је потписао Вук Стефановић Караџић и тако започео свој утростручени пут. *Пјеснарица* је најавила моћ српског стиха, народног, о којем је и Гете казао похвалу. *Писменица* је Вуково логично и лепо име за граматiku, за почетно увођење правила у савремени српски језик. Умео је Вук да казује редом, једноставно а тачно. Зато и јесте у слову које пишемо и у речима које изговарамо.

Други податак је у називу данашњег разговора, јер се подесило да баш сада, два века после Вукове *Писменице* јавности приказујемо *Нормативну грамаику српског језика*, објављену пред сами почетак 2014. године. Тако су писци ове свакоме ко хоће у вуковску писменост неопходне књиге, на уверљив начин, за све нас и у име свих који мисле, говоре и пишу српски,

одменивши савременике којима је први посао изучавање српског језика, прославили двестогодишњицу Вукових књига, понајпре његове *Писменице* која се именује као прва цигла, као темељни камен. И подсетили су, у исти мах, на сродне подухвате Александра Белића, Михаила Стевановића, Милке Ивић, Митра Пешикана и осталих претходника њиховог граматичког „законика“ у 1565 параграфа, с реченицом на завршетку, као примером у курзиву:

Чини добро – не кај се, чини зло – надај се.

Сведочимо да су се академик Предраг Пипер и академик Иван Клајн дуго припремали, кроз објављене радове и друкчије, као што научном послу следује, да својом *Нормативном грамаџиком српског језика* обележе век и по од Вуковог одласка и век и по од доласка издавача књиге из Пеште у Нови Сад, где је Матица српска објавила и *Правоиис српског језика* и једнотомни *Речник српског језика*. Аутори све три књиге, *Правоииса*, *Речника* и *Грамаџике*, чланови су САНУ или су стручњаци Академијиног Института за српски језик.

Саме су се овде нанизале годишњице и векови, јер се књиге као што је *Нормативна грамаџика* пишу једном у животном веку, а допуњавају и дорађују док има њихових поновљених издања. Зато прва реч о овом првом издању мора бити честитка академику Пиперу и академику Клајну, о чијој *Грамаџици*, пре њихових речи, говоре академик Милорад Радовановић и проф. др Срето Танасић, директор Института за српски језик.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ

Поштовани часници и чланови Српске академије наука и уметности, драге колеге и пријатељи. Казаћу вам део, онај општији, из рецензије за књигу коју данас представљамо. Изоставићу низ детаља, будући да је, као и свака рецензија што претендује на то да буде плодотворна и у том смислу барем ваљана, те писана у доброј намери, и ова садржавала и низ опажања и примедби које су аутори углавном у међувремену узели у обзир. Но, и додаћу нека општа разматрања која нисам ауторима имао намеру упућивати, али их је у оваквој прилици и прикладно и корисно изнети. Да буду подсетник за размишљање о неким темама и у неким правцима. Ево, дакле, најављеног општег и само делимично посебног осврта на књигу.

На двовековном путу бриге о српском књижевном/стандардном језику на новоштокавској основи, коју (бригу) називамо планирањем језика, тачније *планирањем језичкога коријуса* (језичког система по свим његовим нивоима

– кроз дескрипцију тј. описивање, прескрипцију, што значи у ужем смислу нормирање односно кодификацију тј. прописивање, кроз елаборацију тј. разрађивање, евалуацију тј. вредновање и реконструкцију тј. преправљање) – писање речничких и граматичких приручника заузимало је значајно место, додуше, мање систематично, више спорадично – на линији дескриптивно-нормативних граматика и речника (као и уз другачије језичке приручнике разних врста и намена), којима су нас даривали аутори синтеза, од Вука Караџића, Ђуре Даничића, Томе Маретића и Александра Белића, преко Михаила Стевановића до Живојина Станојчића и Љубомира Поповића, те Павице Мразовић и Зоре Вукадиновић, затим Ивана Клајна и других (додати овоме ваља Матичине правописне приручнике и речнике попут шестотомника Матичиног, једнотомника Матичиног, као и велики речник САНУ). Јасно, наша тема данас, као и тема књиге што је овде сада представљамо, није област *планирања језичкога сјајуса*, тј. област глотополитике (у коју би спадали акцептација тј. прихватање, имплементација тј. примењивање, експанзија тј. ширење и култивација тј. неговање књижевног/стандардног језика, док би селекција језичке и дијалекатске, евентуално социолекатске основице за књижевни/стандардни језик представљала природни пресек, спону, интерфејс ова два вида планирања језика). У протеклих пола века ова је језичкопланерска брига око *језичкога корјуса* што је сада у нашем фокусу, попримала и институционалне облике, најпре кроз деловање Матице српске и њенога Одељења за књижевност и језик (поменути правописни приручници и речници), а затим кроз рад Одбора за стандардизацију српског језика (на фонологији, морфологији, творби речи, синтакси просте и сложене реченице и другим делима, у облику тзв. „прилога граматички српског језика“). Другим речима казано, књига коју овде представљамо прикључује се језичкопланерским пословима на изради и разради *експлицитне норме* (савременог) књижевног/стандардног језика српског, тачније пословима на *планирању језичкога корјуса*. Уз лексичку и правописну норму (кодификацију, прескрипцију), ово је она граматичка (прозодијска, фонолошка, морфофонолошка, морфолошка, творбена и синтаксичка). А важна особина сваког језичког варијетета, рецимо језика, дијалекта, социолекта, функционалног стила или сл., јесте у томе да сви они имају *имплицитну норму* тако да би *експлицитна језичка норма*, као културни чин писмених средина, према тој имплицитној имала вредност и улогу попут писаног кодификованог права према обичајном, писаног кодекса понашања типа протокола, „правила службе“ или „бон тона“ – према обичајним нормама о понашању, васпитањем и угледањем стицим правилима понашања, или сл.

Аутори овога приручника јесу од наших најкомпетентнијих језичких стручњака, академици Предраг Пипер (лингвиста-слависта, граматичар и синтаксичар, притом актуелни секретар Одељења језика и књижевности САНУ

и главни уредник *Јужнословенског филолога*) и Иван Клајн (лингвиста-романиста, граматичар, лексикограф и нормативиста, притом и актуелни председник Одбора за стандардизацију српског језика). А институционални оквир раду на овој књизи-синтези давали су, понајвише, Матица српска (Одељење за књижевност и језик), САНУ (њено Одељење језика и књижевности и њен Институт за српски језик), те Одбор за стандардизацију српског језика.

Притом су, ваља то истаћи, од Вука Карацића наовамо, мање-више, све граматике српскога језика биле у основи – истовремено – и дескриптивне и прескриптивне, дакле нормативне (што значи спајање два посла у један, две језичкопланерске фазе у једну, два корака у двокорак). Какве су биле историјске и културне потребе, такав је бивао и филолошки одговор на њих. *Нормативна граматика српског језика* коју овде сада представљамо стога је и сама уравнотежено и дескриптивна и нормативна (процес језичке промене је вечит, па норма, када је, иначе „еластично стабилни“, стандардни језик културе у питању, тѐ процесе открива, описује, пописује, вреднује и предвиђа, верификује, усмерава, а њихове последице прихвата/прописује или не прихвата/не прописује). Зато о овоме аутори мудро у предговору књизи веле: „Ова нормативна граматика српског језика, настала на иницијативу Одбора за стандардизацију српског језика, јесте прва српска граматика чија је нормативна намена стављена у њену основу, концепцију, структуру, па и у наслов. Али то није једина њена функција. Ниједна граматика која се користи у нормативне сврхе није само нормативна. Обично се неке веће описне граматике користе као мање-више имплицитно нормативне. И у овој граматици даје се и опис граматичких структура и функција савременог српског језика, и објашњење тог описа, али се поврх свега дају експлицитне нормативне оцене граматичких појава тамо где је нормативна оцена посебно важна, тамо где постоје колебања и грешке у употреби граматичких облика. Такве напомене су у овој књизи по правилу видљиво издвојене и одштампане су друкчијим слогом да би се лакше уочиле. Скоро све напомене у овој граматици су нормативне природе. Само неке напомене, по изузетку, представљају граматички коментар појединих специјалних појава у граматичком систему српског језика. Нормативне квалификације које се дају у овој граматици ослоњене су како на језичку грађу тако и на богату нормативистичку литературу о српском и српскохрватском језику (језички приручници, саветници, поучници и сл., чији је библиографски опис дат на крају књиге) и на актуелну теоријску мисао о језичкој стандардизацији и нормативистици“. То изнијансирано прожимање „описа са прописом“ овде је нарочито видљиво у систематски разрађиваним оценама о учесталости језичких појава, тачније, о „степенима нормативне исправности“ њихове, на СКАЛАМА од прихватљивог до неприхватљивог, од исправног и препоручљивог до неисправног и не препоручљивог (преко „допустивог“), од узорног до толерисаног, од општеприхватљивог до

функционалностилски обележеног, и сл. У свим наведеним смисловима, дакле, за разумног читаоца ова *Нормативна граматика српског језика* јесте више *проскриптивна* (окренута будућности језика и културе), него прескриптивна/проскриптивна! Књига стога садржи и одличан теоријски увод у тему: „О нормативној граматици и нормативној лингвистици“. Уз све, опрезно се констатује како су једнако у установљавању и одржавању језичке норме важни и агенси њених „едукатора“, „кодификатора“ и, разуме се, „реализатора“. А језички налази и нормативне квалификације, сугестије, предлози и процене у *Граматици* ослањају се, видели смо већ, „како на језичку грађу тако и на богату нормативистичку литературу“ нашу (приручници, саветници, поучници и сродна дела).

Садржај књиге чине поглавља (у оквиру тих поглавља, по одељцима и подељцима, хијерархијски складно сређено – подробније): Увод (О нормативној граматици и нормативној лингвистици, Српски књижевни језик данас: штокавска основа, екавски и ијекавски изговор), Графија (Српска ћирилица и српскохрватска латиница, Фонолошки принцип српске графије); Фонологија (Самогласници, Сугласници, Сонанти, Акценти, Ненаглашени слогови, Клитике); Морфонологија (Сугласничке алтернације, Самогласничке алтернације); Морфологија (Граматика и лексика, Састав речи, Врсте речи, Граматику речи и граматику реченице, Именице, Заменице, Придеви, Бројеви, Глаголи, Прилози, Предлози, Везници, Речце, Узвици); Творба речи (Суфиксација, Префиксално-суфиксална творба глагола, Префиксација, Творба речи слагањем основа /композиција/, Скраћенице, Творба променом врсте речи /конверзија/); Синтакса (Синтаксичке јединице, Врсте речи и синтаксичке функције, Проста реченица /Синтаксички односи у простој реченици, Реченични чланови, Реченични додаци, Синтакса падежа, Синтакса глагола, Врсте простих реченица, Ред речи у простој реченици/, Сложена реченица /Опште одлике сложене реченице, Напореднослложена реченица, Зависнослложена реченица, Редослед делова зависнослложене реченице, Асиндетска реченица/). Ту су и Основна литература, Символи и скраћенице, Регистар и Садржај.

Дакле, са изузетком области *семантике*, *прагматике*, *стила* и *дискурса*, у књизи је представљен укупни језички систем (поменуће области, дакако, строго гледајући и не улазе у граматички систем). Организација књиге, с нумерацијом параграфа, и одговарајућом хијерархизацијом наслова, подналова, те одељака – употпуњују добро мишљење о урађеном капиталном делу српске лингвистике и културе. Једном речју речено, праву МЕРУ оцене за књигу дала би реч МЕРА управо! Опрезно и разумно оперисање напоменама инкорпорисаним у текст и распоређиваним у њему, поткрепљују већ изнесени суд о добром балансу дескриптивног и прескриптивног, описа и прописа у представљању процеса промене у српском језику и његовом стандарду (разуме се, да поновим, са узимањем у обзир језичке прошлости, садашњости и

будућности, те њиховога свеприсутнога, непрекиднога и темељнога преплитања). Додатна добра особина књиге, с обзиром на њену намену, јесте и складан баланс између традиционалног и модерног у примени лингвистичке научне терминологије, као и симболизације, уз њих, крајње је рационализовано и позивање на одговарајућу литературу односно упућивање читаоца на њу (у том смислу приложена мала, селективна, а темељна тематска библиографија на крају књиге јесте управо веома драгоцен). Што се тиче могућних рецензентских критичких опаски и сугестија ауторима, вреди унапред рећи како овако важна дела са трајном наменом за будућност, с једне стране, и треба да се у потоњим издањима њиховим разрађују и дограђују, слéдећи тако и сталне процесе у језичком, па и стандарднојезичком корпусу, а са друге, у сваком новом издању постају и боља и чистија, слéдећи примедбе, питања и дилеме шире стручне и читалачке публике (које тек очекујемо)! (Уз све, и иначе је аутор овога осврта склон да каже студентима како „нема књиге без низа погрешака и барем неколико логичких неспретности“.)

Рецимо, у том смислу би типична начелна примедба рецензента могла бити како би „Синтакса падежа“, мислим, могла бити дата у краћем облику, јер овако екстензивна (безмало 250 одељака на шездесетак страница текста) она неком злонамернику који није добре воље може личити на нормирање назива појединих класа синтаксичке употребе именица (а штошта се ту решава и рекцијом, валенцијом, комплементацијом, расправом о предлозима и другачије). Свакако да у таквом једном поглављу ваља оставити расправу о дублетним формама и језичким могућностима и процесима у том погледу (када је падежна синтагматика у питању, рецимо у случају тзв. „словенског генитива“, § 878, и његовога опстанка у савременом језику у конкуренцији са акузативом: „Словенски генитив је знатно чешћи у старијем језику, нпр. у епској поезији“ /.../; „У данашњем српском језику словенски генитив по правилу може бити замењен акузативом без предлога“; нпр.: „Нису имали разлог(а) за одлазак“ и сл.).

За књигу је карактеристична ОПРЕЗНА, ОБАЗРИВА И ОДМЕРЕНА природа ауторског приступа језичким питањима када су незавршени граматички процеси у току (притом аутори избегавају радикалне нормативне резове у односу на традицију кад год је то могућно). Такав приступ да се у књизи препознати у низу примера нормативистичког поступања са граматичким категоријама и језичким процесима. Рецимо, у избору кратком за ову прилику (без подробног доношења примера), када су у питању: неодређени вид придева (нпр.: добра човека / доброг човека), имперфект (нпр.: Он причаше / је причао нешто), плусквамперфект (нпр.: плусквамперфект пасива типа Бејак био / био сам затечен), потенцијал 2 (нпр.: био бих дошао / дошао бих), декомпоновани предикат (нпр.: вршити пренос / преносити), парадигмирање кардиналних бројева (нпр.: Дошла је са двама пријатељицама / са две пријатељице),

статусни/социјални фемининативи (нпр.: филолошкиња, театролошкиња), употреба глагола *требати* (нпр.: Требају ми лекови / Треба да им помогнем), послеакцентатске дужине (нпр. [амбасадор], [читамо]), преношење акцента на проклитику (нпр.: [уград], [наводу], [искућē], [идруги], [недām]), (помињана) судбина словенског генитива (нпр.: Нисмо схватили ни речи / ни реч), временски акузатив (типа: Учи целу ноћ / целе ноћи), и тако даље.¹

Да закључим: У питању је књига од капиталног значаја за српску лингвистику и српску културу, настајала на основу темељног знања и великога труда, од ауторā најкомпетентнијих. Матица српска је штампањем њеним знатно употпунила своја дела и своје послове када је неговање српског књижевног/стандардног језика у питању (особито у његовој источној, урбаној верзији београдско-новосадског узуса). А ми смо сви овом важном књигом добили експлицитну норму за понашање у једној од најважнијих области људскога, друштвенога и културнога живота – у овом случају за наше споразумевање (српским књижевним/стандардним) језиком у његовом говореном и писаном лику.

СРЕТО ТАНАСИЋ

Српски лингвисти могу бити задовољни што су имали разлог за привилегију да се у последња три месеца трећи пут о резултатима њихова рада говори под кровом ове угледне куће. У новембру смо представили јубиларни број *Јужнословенског филолога* – сто година од покретања, потом зборник *Ка изворима речи*, којим смо обележили тридесет година од заснивања етимолошких изучавања у Институту за српски језик САНУ. Данас, ево, говоримо о *Нормативној грамаици српског језика*, делу добијеном из руку академикā Ивана Клајна и Предрага Пипера.

Повод данашњег окупљања јесте једина књига те врсте код нас која у наслову има придев *нормативна*. Та чињеница говори да су аутори себи поставили задатак да управо нормативна страна буде присутнија у њиховој граматици. У то се можемо уверити и у *Уводу*, који има поднаслов: „О нормативној граматици и нормативној лингвистици“ (стр. 5–15), који највећим делом представља текст академика Предраг Пипера објављен пре пет година у Зборнику Института за српски језик САНУ. То значи да је писању ове граматике претходила и озбиљна теоретска припрема. Језичка норма се ту види као један значајан елемент добро уређеног друштва: „За постизање циљева примењене нормативне лингвистике битно је вишекратно наглашавати да од стабил-

¹ Подробније илустрације нормативистичког поступања с наведеним граматичким класама чињеница дају се у часописном приказу књиге.

ности књижевнojeзичке нормe у доброј мери зависи стабилност књижевног језика, као што од стабилности књижевног језика доста зависи стабилност националне културе, и као што у крајњој линији од стабилности националне културе доста зависи укупна друштвена стабилност у неком друштву. Наравно, овде се мисли на еластичну стабилност језика, а не на стабилност која би спутавала развој језика и динамику његовог функционисања“ (стр. 9).

Након граматике академика Михаила Стевановића ми пола столећа нисмо имали нових великих граматика, а значајан добитак представљају приручници који су настали последњих десетак година под окриљем Одбора за стандардизацију српског језика. Књига која је пред нама представља целивиту граматiku српског језика са наглашеним нормативистичким приступом. У наставку ћемо показати нека од својстава ове књиге која је, по нама, чине вредним доприносом нашој нормативистици и по којима се она разликује од других.

У *Нормативној граматици српског језика* аутори су дали граматички систем у складу са данашњим стањем у српском језику, у складу са сазнањима до којих је дошла наука о савременом српском језику, теоријским погледима на стандардни језик, разуме се – у складу са својим виђењем тих ствари. Отуда у књизи изостају осврти на приступе и погледе аутора других граматичких дела, на ставове научне литературе о појединим питањима. Једном речју, у овој *Граматици* нема дискусије. Очито је да аутори, с правом, полазе од става да научна дискусија треба да се води у другим публикацијама, а да у граматици није пожељна.

Као што је напоменуто, у овој *Граматици* опис језичког система даје се с наглашеним нормативистичким приступом. Тако се говори о оним језичким датостима које су већ добро нормативно дефинисане и у нашим ранијим грамадикама и приручној литератури, као што је, на пример, творба футура првог помоћу конструкције *да+ћрезенић*, уместо инфинитива уз краћи облик помоћног глагола *ћићенић* (стр. 173), али и неке новије. Подробно је, рецимо, описан један тип предиката који се образује кад је на делу тзв. декомпоновање глагола. Доскора ова појава није сматрана прихватљивом у српском књижевном језику (о њему се доста говори и у *Синтакси савременог српског језика* из 2005. у издању Института, Матице српске и Београдске књиге).

Оно што у погледу нормативистичког приступа ово дело чини посебним јесте чињеница да се у њему налази велики број издвојених напомена нормативистичког карактера и по томе се ова грамадика издваја од претходних. *Синтакса савременог српског језика* из 2005. године такође има доста издвојених напомена, али оне најчешће нису нормативистичког карактера. Оне су распоређене у целој књизи, и њихова фреквенција је различита. Честе су у одељку о морфологији, што је и разумљиво; то је област у којој има

многу различитих разлога за нормативну процену појединих облика. Нормативне напомене су различите врсте, од указивања на то да нешто не припада стандардном језику, преко подсећања да нешто има предност у савременом српском језику или да је нешто застарело до усмеравања језичког понашања – као што је то случај нпр. с напоменом која се односи на појаву парцелације (стр. 317). Ова појава је карактеристична за савремени српски стандардни језик – за књижевноуметнички и разговорни стил, али не за научни и административни.

У *Нормативној граматици српског језика* има, рекосмо, напомена у којима аутори скрећу пажњу на неприхватљивост различитих језичких појава којима је стандарднојезички статус и раније оспораван. Доста случајева срећемо у одељку о морфологији или у синтакси (нпр. *ожењених жену*, те поједине синтаксичке конструкције с глаголом *ћребаћи* и др.). Исто тако, ту је много напомена којима се неким облицима и конструкцијама оспорава статус у књижевном језику, а којима се наша граматичка литература није уопште бавила или се о њима мање изјашњавала. Тако је, на пример, са данас врло честом конструкцијом предлога *за* уз инфинитив типа *за очекиваћи је* (стр. 298), о којој је понегде и писано у језичким поукама, а што није било довољно да се она истисне из књижевног језика. Такође, овде се указује на погрешну употребу акузатива ближег објекта уз неке непрелазне глаголе, као што је у примеру *ћао физику* (стр. 277), која је такође данас распрострањена, или на такозвани квазипасив (*Марка се хвали* – према исправном: *Марко се хвали*) – опет неприхватљива синтаксичка конструкција коју не познаје систем српског језика – до актуелне појаве социјалних фемининатива везане за категорију именица о којој се даје добро одмерена оцена (стр. 55).

Количина ових напомена у складу је с актуелношћу појава на које се у њима скреће пажња; преко њих би се могло закључивати и о стању наше језичке културе. Свакако су и аутори свесни да су могли унети још оваквих опаски. Ја овом приликом предлажем за неко будуће издање и напомену о неприхватљивости конструкције *од + генићив* у функцији исказивања агенса рефлексивних пасивних конструкција; иако наша средњошколска граматика истиче неприхватљивост те конструкције у овим реченицама (а то чине и неке друге граматике), она све више узима маха. Зато свакако не би била сувишна напомена о томе.

Последњих деценија двадесетог века у многим озбиљније заснованим студијама о различитим питањима српског језика указивано је на чињеницу да је он функционално раслојен. Тако су неке значајне појаве описиване уз уважавање те чињенице: номинализација, глаголска декомпозиција. Истичана је потреба да се при доради и иновацији језичке норме мора имати у виду различита заступљеност и оправданост њихова у различитим функционалним стиловима и да треба одредити статус таквих појава у савременом српском

језику. *Нормативна граматика српског језика* у пуној мери уважава функционалностилску раслојеност српског језика. Такав свој став аутори износе и експлицитно у једној напомени после чланка о вокативном изразу: „Као што наведени примери показују, предмет нормативне граматике и говорне културе није само да ли је или колико је неки граматички облик исправан и прихватљив, него и то да ли је и колико је он прихватљив у одређеном функционалном, експресивном или личном стилу, и у одређеној говорној ситуацији“ (стр. 323). Напомене у вези са стилском разуђеношћу стандардног језика различите су. У неким се говори о неприхватљивости одређених језичких појава у специјалним функционалним стиловима, као што је парцелација, која је карактеристична за књижевноуметнички стил (стр. 317), или је другачије: појава глаголског декомпоновања није карактеристична за књижевноуметнички стил, али је карактеристична за специјалне функционалне стилове (стр. 292).

Овако велики број посебно издвојених напомена представља квалитет *Нормативне граматике српског језика* по коме ће се она издвојити у нашој актуелној граматичкој литератури.

Нормативна граматика српског језика доноси нам и других новина. Једна од новина, која ће падати у очи читаоцима, свакако је и распоред падежа. Наиме, и у одељку о морфологији и у одељку о синтакси падежи имају распоред какав није убичајен у нашој литератури: иза датива се даје локатив, а за њима долазе акузатив и инструментал. Аутори већ на почетку поглавља из морфологије, говорећи о категорији падежа, ова два доводе у непосредан контакт. Ту се напомиње да су се у савременом српском језику ова два падежа у наставцима сасвим изједначили, а скоро увек и у нагласку, те да то морфолошки нису два падежа, већ један – датив-локатив: „Датив и локатив су у историји српског језика били засебни падежи, с различитим облицима, али су се данас у наставцима сасвим изједначили, а скоро увек и у нагласку. Зато у морфолошком погледу у савременом српском књижевном језику датив и локатив нису два падежа него један морфолошки падеж датив-локатив, који може имати различита значења и функције“ (стр. 62). Додао бих овој констатацији малу опаску да се нису изједначили увек ни облички – код неких заменица. Наравно, у синтакси се ова два падежа посебно описују, што је и природно. Ова два падежа чувају своје синтаксичке функције, у доброј мери у реченици се употребљавају различито уподобљени у синтаксеме помоћу (добрим делом) различитих предлога, односно датив некад и без помоћи предлога. Поводом ове новине рекао бих да ово није граматица ни за основне ни за средње школе, а они којима је намењена неће се или се неће смети збуњивати оваквим распоредом падежа. Видећемо како ће се оваква интерпретација показати.

У овој граматици сусрећемо се и са неким новим терминима за поједине појмове. Верујем да аутори сматрају да је увођење сваког новог термина

оправдано и да очекују да они временом преузму улогу постојећих. Нисам се посебно бавио питањем шта је добро кад је посреди терминологија: да ли је боље задржавати оне већ устаљене термине или уводити нове који можда боље погађају суштину појма који именују. Зато бих овом приликом могао рећи само то да је време мајсторско решето.

Нормативну грамаику српског језика објавила је Матица српска као још једно вредно дело из репертоара темељних инструмената српског стандардног језика. На почетку књиге стоји и напомена да су је аутори урадили у организацији Одбора за стандардизацију српског језика. Ово је лепа прилика да се још једном уверимо колики је значај оснивања Одбора. Заслуга је Матице српске што је обезбедила издавање овог вредног дела, које заједно са неким издањима Института за српски језик САНУ у сарадњи са Матицом и Београдском књигом представљају остваривање циљева и задатака српске лингвистичке науке које је пред њу поставио Одбор за стандардизацију српског језика. С пуно разлога и задовољства треба да честитамо ауторима *Грамаиике*, академицима Ивану Клајну и Предрагу Пиперу, као и Матици српској на вредном поклону србистици и српској култури.

ПРЕДРАГ ПИПЕР

Представљање нове књиге јесте, пре свега, прилика да се заинтересованима сажето изложи суштина књиге, а истовремено и суштина шире предметне области којој она припада, да се посебно истакне оно што је у њој актуелно, битно и ново, а за ауторе је то прилика да чују корисне напомене, да изложе кратку ауторецензију свога рада те да га и из тог угла приближе онима за које је књига написана, и да искажу јавну захвалност свима који су допринели да та књига буде објављена.

Полазећи од тако схваћеног дискурса представљања књиге, а говорећи из угла једног од аутора *Нормативне грамаиике српског језика* (Матица српска, 2013), почео бих од захвалности, пре свега, академику Ивану Клајну, с којим сам имао част да напишем *Нормативну грамаику*, што је за мене било корисно и лепо искуство, затим уваженим колегама који су благонаклоно о тој књизи говорили, такође њеним рецензентима као и председнику Матице српске, секретару њеног Одељења за језик и књижевност, техничком уреднику и коректору, за њихову сталну бригу да *Нормативна грамаиика српског језика* буде написана и објављена на што бољи начин.

Захвалност припада и нашим претходницима у овом послу. Академик Иван Клајн сарађивао је са академиком Павлом Ивићем и у САНУ и у другим установама. Њих двојица су, заједно са Митром Пешиканом и Браниславом Брборићем, написали познату књигу из области српске нормативистике

Језички приручник (1991), која је имала више издања. Та књига била је један од главних ослонаца у изради *Нормативне грамаџике српског језика*. С друге стране, грамаџикографија је у најужем кругу и мојих научних интересовања. Сви наши успешни претходници у било ком послу обавезују нас да радимо на њиховој висини, или што ближе томе, ако не и боље од тога. Уосталом, сваки људски живот је утолико потпуније осмишљен уколико се у њему стално тежи вишем и бољем, а ако то запазе они до чијег нам је мишљења стало, онда то и охрабрује и обавезује.

Захвалност припада и многима другима који су на различите начине доприносили сталним побољшањима у процесу рада на *Нормативној грамаџици*, а посебна врста захвалности припада свима који су одвојили време да би присуствовали промоцији ове књиге и тиме исказали своју подршку напорима да се српски језик непрестано унапређује и култивише.

* * *

Као што је познато, цивилизација се од културе разликује, пре свега, по постојању градова, одн. грађана (лат. *cives*), правног система и писмености. Оно што је заједничко за та три појма јесте промишљена уређеност односа. Што је та уређеност већа, то су основи цивилизације на вишем нивоу. Уређеност као нормираност одлика је развијеног књижевног језика, његове грамаџике, лексике, стилистике и правописа.

Језик се обично назива најсавршенијим и најсложенијим средством за споразумевање иако је он много више од тога. Језиком се, у дијалогу, увек заједнички *сћвара* нешто ново, и то је у њему најважније. У језику је креативност суштина, а комуникативност је једна од његових функција.

Онима који нису лингвисти, грамаџика може изгледати прилично сувопарно, али то би био површан утисак. Сваки језик има свој систем правила, која се примењују у говору. У животу језика грамаџичка правила се, као и све друго, постепено мењају. Говор је умногоме игра, а игра је живот. Свака игра састоји се од правила и од импровизације у оквирима тих правила. Тако је и у говору. Зато је врло умесна и лепа мисао Романа Јакобсона о поезији грамаџике и грамаџици поезије. За добру игру треба гипкости, живости духа, маште и осећања мере. У начину на који говоримо огледа се личност сваког појединца. И у томе је лепота језика и чудо језика.

Уводни део књиге посвећен је теоријским питањима нормативне лингвистике и нормативне грамаџике. У њему је дат преглед система појмова лингвистичке нормативистике са посебним освртом на појам књижевнојезичке норме, њене отворености и еластичне стабилности, на појмове језичког стандарда и стандардној језика, на значај неговања свести и знања о књижевнојезичкој норми код свих говорних представника књижевног језика, на

кодификаторе, едукаторе и реализаторе и књижевнојезичке норме као и на значај њихове сарадње у неговању и развијању норме, на принципе нормирања и на друга питања.

Нормативна граматика је део нормативне лингвистике, као оног дела науке о језику који има за предмет разликовање исправног од неисправног у књижевном језику. У свакој земљи постоје различити обичаји, али постоји и правни систем. Слично томе, у свакој земљи људи могу да се служе дијалектима истог језика на мање-више уобичајене начине (то је језички узус), али имају и систем књижевног језика, којим би сви требало да се служе на исти начин (књижевнојезичка норма) уз извесна, допуштена одступања. У *Нормативној граматици српског језика* граматички систем је описан и нормиран сагласно сазнањима до којих је дошла наука о савременом српском језику, погледима на стандардни језик у лингвистичкој теорији и ауторским виђењем тих појава.

Нормативност ове граматике је двојака. С једне стране, у њој се подробно описују оне граматичке особине српског језика које аутори предлажу као књижевнојезичку норму, умногоме слéдећи у томе српску граматичку традицију, а с друге стране, у њој се посебно издвојеним многобројним напоменама, указује на случајеве нарушавања норме и дају се препоруке како погрешно заменити исправним. До сада ни код нас ни у другим срединама није било граматике с таквим степеном експлицитне нормативности.

Језичка норма је кичма књижевног језика. Ако нам је језичка норма стабилна, онда је цела српска култура стабилна, а ако је стабилна култура, то је један од главних услова стабилности друштва у целини. Сви желимо да живимо у стабилном и добро уређеном друштву. Разуме се, то мора бити еластична стабилност, каква је неопходна за здравље и живот језика, а не мртва статичност.

Нормативна грамика српског језика одликује се и тиме што садржи више нових теоријских решења, којих није било у ранијим граматицама, нпр. у деловима о врстама речи, класификацијама именичких парадигми, концепцијама заменица и бројева као врста речи, о статусу локатива у савременом српском језику, о паукалу, о односу прикључености у простој и сложеној реченици, о раздвајање синтаксичких и семантичких падежних функција у граматичком опису, о синонимији у систему сложених реченица (ономасиолошки приступ сложеним реченицама као допуна традиционалном) итд. Већина тих решења није сасвим нова у теоријској литератури, али је углавном нова у граматицама српског и других словенских језика. Настојало се да се у *Нормативној граматици* поверење поклони ограниченом броју најубедљивијих теоријских иновација како не би било непотребно наглог удаљавања од граматичке традиција и како граматички описи не би, с друге стране, све више заостајали за граматичком теоријом.

Историја српског језика није текла само у једном смеру, нити само под једним називом, али је српски језик сачувао и свој препознатљив идентитет, као јединство суштински истог у времену, и свој интегритет, као јединство суштински истог у простору и друштву. У језику смо заједно с онима који су нам и физички и духовно најближи у садашњости, прошлости и будућности, језик је израз и наше личности и суштине народа којем припадамо. Потребно је неговати свест о значају одговорног односа према језику, али и свест о начинима на који можемо неговати свој језик, а један од њих је поштовање књижевнојезичке норме.

Језик је наше драгоцено заједничко добро, према којем се морамо односити с поштовањем и одговорношћу. Језик треба волети. О здрављу језика треба сви да се старамо, пре свега, поштујући језичку норму и говорну културу. Као што је језик свакога од нас израз личности сваког понаособ, тако је је језик целог једног народа израз суштине тог народа. Ко брине о својој души, бринуће и свом језику и о језику свога народа, трудиће се да говори правилно, лепо и тачно. Надам се да никада нећемо престати да бринемо ни о души, ни о језику.

Однос који свако од нас треба да има према књижевнојезичкој норми српскога језика може се исказати подсећањем на једну посвету коју је, кажу, Иво Андрић написао на примерку романа *На Дрини ћуџија*. Та посвета и порука састојала се од три тачке: 1. Све Дрине овога света су криве; 2. Не можемо их исправити; 3. Не смемо престати да их исправљамо.

ИВАН КЛАЈН

Нормирање језика код нас је увек почињало од правописа, а неретко се, нажалост, тиме и завршавало. Тако је било од првог Белићевог правописа 1923. па све до последњих година 20. века. Последица тога је да иначе образовани људи, још и данас, потежу термин „правопис“ и када заправо мисле на проблеме у фонологији, граматички, лексикологији, семантици, па чак и у стилистици.

Било је заиста време да осим правописа стекнемо нормативне приручнике и за друге области лингвистике. Кад би зависило само од наше воље, а не и од финансијских средстава, дужине и тежине израде, мислим да би било најбоље почети од речника. Дobar једнојезични речник (који и не мора званично да носи назив нормативног) увек доноси и основне податке о изговору, акценту и промени речи, као и примере употребе у контексту, чиме покрива неколико језичких нивоа. Матичин *Речник српског језика* без сумње испуњава те функције, само би се морао штампати у лакшем, сажетијем и практичнијем издању, за потребе свакодневне консултације.

У области фонологије оно најважније је урађено, јер од пре четири године имамо велику студију Драгољуба Петровића и Снежане Гудурић, која би могла послужити као темељ мањим ортоепским приручницима практичне намене. Међу њима би свакако најважнији био акценатски речник. Својевремено је Митар Пешикан намеравао да направи такав речник у сарадњи с једном лекторком из Радио-телевизије Србије, али му прерана смрт није допустила остварење тог плана. Данас имамо *Образложни речник* Мирослава Николића, у коме су све одреднице акцензоване, па би само требало одабрати најважније и поређати их по азбучном реду почетка. Неки млади лингвисти спремали су се да то ураде, али изгледа да интересовање у јавности није било довољно.

Остаје нормативна граматика. Ту обавезу, одавно укључену у планове (данас нажалост замрлог) Одбора за стандардизацију, сада смо покушали да испунимо колега Пипер и ја. Највећи део рада је његов, и првенствено њему припадају заслуге. Подсетићу вас да је он био главни аутор и монументалне *Синтаксе простије реченице* (преко хиљаду страна) у редакцији Милке Ивић, да у својој библиографији има и *Увод у славистику, Граматику руског језика* у поређењу са српским, компаративне студије о српском језику у поређењу с пољским и македонским, као и многе друге значајне књиге. Од тих књига у списку литературе у овој граматици наведене су само две, јер је списак састављао он сам. Последњих година Пиперу је пало у део да у Академији буде, ако се тако може рећи, дежурни лингвиста, јер велика имена, почев од Павла и Милке Ивић, поодавно су нас напустила, мени истиче рок трајања, а млађе колеге углавном имају сваки своју специјалност – ко социолингвиста, ко лексикограф, ко историчар језика, ко етимолог и тако даље.

Полазећи првенствено од учења руске науке, колега Пипер је овој граматици дао неопходну теоријску и општелингвистичку подлогу, као и семантичко-синтаксички приступ, што је посебно видљиво у опширном Уводу. Што се мене тиче, као неко ко се бави медијским језиком још од времена кад тај термин није постојао (тада се звао „језик средстава масовних информација“), ја сам настојао да граматику допуним што већим бројем конкретних проблема и дилема који се јављају у свакодневној пракси, нарочито у комуникацији са читаоцима, новинарима и лекторима.

Посебну пажњу обратио сам на примере којима се илуструју дата правила. Неке од најбољих светских граматика рађене су на основу корпуса припремљених изричито у ту сврху. Још је Маретић, уосталом, све примере узимао из писаца XIX века (претежно Вука и Даничића), а слично, само с новијим изворима, поступио је и Стевановић у својој *Синтакси*. Наша корпус-лингвистика још није толико развијена да бисмо се могли ослонити само на посведочене реченице, али тамо где смо принуђени да измишљамо примере, треба се трудити да они не звуче „убенички“, да имају укус и боју стварног

живота. То значи, између осталог, да треба да буду лексички и тематски што разноврснији, да (мада им је главни циљ да прикажу дати облик речи, односе у синтагми или структуру реченице) треба да потичу из различитих семантичких области, а понекад и да припадају разним стилским регистрима.

Имајући у виду ограничено време, навешћу само неколико карактеристичних малих али важних питања на која смо, можда и први пут у делу оваквог карактера, покушали да дамо одговор. На странама 54–56 бавимо се тзв. социјалним фемининативима, тј. изведеницама женског рода за ознаку занимања или неког другог друштвеног статуса, почев од оних неспорних као *учиџељица*, *џевачица* па до оних чија је исправност под знаком питања, јер су настале из уверења да за сваки друштвени статус без изузетка мора постојати именица женског рода (кованице као *боркиња*, *ексџерџиџиња*, *јаџиџица*, *аџиџица*, *инвалиџиџиња* и сл.).

На стр. 132 осуђујемо придевске облике као у примерима „Ефекат је *засџирашџуџ*“, „Уследио је *изненаџуџ* пораст температуре“, где је у неодређеном виду употребљен придев који има само одређени вид, будући да је настао од глаголског прилога на *-џи*.

На стр. 157 напомињемо да се правило о двострукој негацији мора поштовати и у партиципским конструкцијама као *ничим неизазване санкџије*, *нигде незабележени џодаџи* (мада се у пракси најчешће чује „ничим изазване“ и сл.).

На истој страни, разликујемо нестандардне облике трпних придева (*оџечено место*, *џркнуџа крава*, *неодговорена питања*) од оних који се морају допустити иако су од непрелазних глагола (*џиџломирани студент*, *неекџилоџирана бомба*, *држати се договореног*).

На стр. 267 укратко смо описали грешку коју је први уочио Драго Ђупић, а која је данас све чешћа у медијима: изостављање именице у паровима типа „изједначавање самосталних (– – –) са произвођачима у привреди“.

Нормативна граматика није законик ни правилник. Чак и да су њени аутори велики научници и кад би доживела безброј допуњених и поправљених издања, од ње не би требало очекивати да пружи одговор на сваку могућу недоумицу. Супротно старој флоскули, језик није „жив организам“, језик је друштвена творевина, и као свака људска творевина има своје празнине које се никаквим декретима „одозго“ не могу попунити. Задатак је граматичара, између осталог, и да констатује те празнине. Уместо строге дихотомије „правилно“ – „неправилно“, неки пут је могуће само оценити шта је прихватљивије, шта је мање прихватљиво, а шта се у оквиру дате граматичке структуре уопште и не да изразити, па је једино решење парафраза. Тако, рецимо, мада нема никакве сумње да *џребџи* у споју с другим глаголом мора бити безлично (стр. 165), то правило није могуће испоштовати у односним реченицама типа „Дошли су сви који су *џребали* да дођу“. У реченици „Председник

жирија је честитао *шесторици добитника*“ не можемо добитнике да заменимо добитницама, јер „шесторица“ је тзв. мушколични број, а одговарајући женски облик, променљив по падежима, напросто не постоји. На једно од честих питања, „Како се зове становник тог и тог града?“, граматичар нема увек спреман одговор. Кан, Ница, Бари, Осло, Стокхолм, Минск, Сан Франциско, Лос Анђелес, Буенос Ајрес и др. (стр. 227) – све су то велики и познати градови, али у српском немају изведеницу за становника. О таквим и другим „вансистемским“ појавама требало би да воде рачуна будући корисници ове граматике, а ми обећавамо да ћемо водити рачуна о примедбама, предлозима, сугестијама које ће од њих свакако доћи.

